

**EVOLUȚIA UNUI TERMEN JURIDIC SLAVO-ROMÂN:
DUȘEGUBINA**

Emil Cernea
București

Cuvântul *dușegubină* reprezintă forma în care a fost redat în limba română termenul slav *dușegubstvo* (ДУШЕГУВСТВО). El este slav prin originea sa, dar trebuie considerat românesc – după opinia lui E. Vârtosu¹ – întrucât face parte din categoria acelor cuvinte care au intrat în patrimoniul istoric al limbii române, exprimând titluri, calități, instituții. Într-adevăr, *dușegubina* denumește o importantă instituție juridică, cu o largă circulație în dreptul penal cutumiar român până în secolul al XIX-lea.

Forma slavă a fost puțin folosită, doar inițial în sec. XV², fiind înlocuită în mod constant în documentele redactate în limba slavonă de forma „românizată” *душегубиня* (*dușegubina*), repetată adoma (*dușegubină*) și în traducerea în limba română a acestor documente. Frecvența și îndelungata folosire a termenului *dușegubină* a înregistrat unele alterări ale formei sale, astfel că în documente întâlnim uneori variante ca: *deșegubină*, *dișegubină*, *dișigubină*, sau forma prescurtată *șugubină*, *șigubină*, precum și derivate ca *dușegubinăr*, *șugubăț*, *a șugubeți*³.

Dușegubina introduce în limba română pe sl. *dușegubstvo*, dar nu sugerează și înțelesul său. Acesta a trebuit să fie stabilit de către filologi prin cercetarea etimologiei sale. Astfel Gh. Ghibănescu⁴, pornind de la varianta „deșugubină”, arată că ea cuprinde două componente: „deș” (*duș*), adică „duh”, și „ugubină” = ucidere, ceea ce împreună înseamnă „ucigător de suflet”, sinonim cu „moarte de om”, omucidere, omor. Această explicație a fost criticată de Șt. Berechet⁵, ca fiind total greșită și negramaticală, propunând în schimb componentele sl. *душа* = suflet și *губити* = a pierde, deci „pierzător de oameni”.

Etimologia propusă de Șt. Berechet este justă, numai că ea a fost publicată mai înainte și explicată mai complet de B. P. Hasdeu⁶ în două articole din anii 1865 și 1882. El traduce cele două componente prin „pierdere de suflet”. Totodată, Hasdeu explică sensul tradițional, de origine biblică, al acestei sintagme, suflet însemnând „viață”, iar pierdere „curmarea unei vieți” și dă ca dovadă psalmul 105 în care se menționează expresia că Dumnezeu a vrut „să-i piardă” pe necredincioși. Am mai putea adăoga în acest sens și alte texte biblice: *Regii II*, cap. 14: Dumnezeu nu voiește „să piardă sufletul”; de asemenea, în *Pravila ritorului Lucaci* găsim: *cine va „pierde*

LINGVISTICĂ

pe om”, după ce cu o pagină mai înainte menționa: „*cine ucide pe om*”⁷. Ceva mai mult, același sens era frecvent folosit în limba poporului; astfel, un sătean condamnat la moarte scrie într-un zăpis redactat în limba română: „*Văzând eu că sunt dat la pierzanie...*”⁸. La fel în *Proclamația* lui Tudor Vladimirescu din 22 ianuarie 1821: „*Veniți, fraților, cu toții, cu răul să-i pierdem pe cei răi*”. Aceeași semnificație de moarte găsim și în poeziile lui M. Eminescu și G. Bacovia în expresii ca: „s-a stins viața”, sau „un suflet s-a stins”.

Hasdeu mai are meritul de a fi explicat și modul cum s-a ajuns la variantele prescurtate: *șugubină*, *șugubăț*, *șugubinat*; criticând pe Cihac că s-a ocupat numai de formele prescurtate pe care le-a găsit la Th. Codrescu (și face etimologia de „a șuguba”), el demonstrează că alterarea primei silabe din *dușegubină* la *deșugubină* („du” în „de”) s-a produs în vorbirea curentă a poporului și a dus la situația ca în unele expresii când de exemplu era vorba „de deșugubină” să se dea impresia că „de” este o repetare a prepoziției „de”, astfel că ea a fost eliminată ca inutilă⁹. Dispariția ei nu a schimbat sensul inițial de „ucigaș” al cuvântului *șugubăț*¹⁰.

Această semnificație „pierdere de suflet” pune *deșugubina* în sfera dreptului penal, anume în legătură cu cea mai gravă infracțiune împotriva vieții, aceea de omucidere. De aici o stare de ambiguitate care se oglindește în literatura juridică prin pozițiile contradictorii privitoare la caracteristicile *dușegubinei*, la multiplele sale schimbări în diverse faze ale evoluției sale, schimbări de conținut tot așa de numeroase ca și variantele formei sale lingvistice. Astfel, în literatura juridică *dușegubina* este calificată fie *infracțiune* în legătură cu moartea de om, precum și cu alte fapte penale, fie ca *pedeapsă*: pedeapsă capitală, despăgubire materială constând din diverse bunuri, amendă pecuniară, taxe, tarife.

Prima problemă care se pune este în legătură cu ambiguitatea ce rezultă din similitudinea dintre „pierderea de suflet” și omucidere. În multe documente *dușegubina* este tradusă ca „omor, moarte de om”¹¹. Se știe că omuciderea este o infracțiune străveche și firesc se pune întrebarea: de ce a apărut o nouă infracțiune – denumită *dușegubină* – având același obiect? De aceea se impune o delimitare a lor, cu privire la ce este comun între *omucidere* și *dușegubină*, precum și la ceea ce este specific fiecăreia. În acest scop ne vor lămuri documentele.

Hrisoavele domnești menționează *omuciderea* și *dușegubina* ca fapte – adică infracțiuni în limbaj juridic medieval – grave, pentru care se prevăd sancțiuni (gloabe); de exemplu: *gloabă* pentru *deșugubină* (глобу за душегубство)¹². Or, nu se poate da *gloabă* decât pentru o infracțiune. Dar în ce constă infracțiunea de *dușegubină*?

Potrivit documentelor, *deșugubina* este socotită ca infracțiune din momentul în care se constată existența unui om mort pe hotarul satului sau pe terenul unui sătean din cadrul aceluși hotar: „a fost găsit un om mort, ucis”, „o moarte de om pe o poiană a unui om din hotarul satului Oglinzi”, „pe ocina satului a căzut acel loc într-o

deșugubină”¹³. Cu alte cuvinte, ceea ce declanșează procedura juridică a dușegubinei este o *întâmplare*, după cum menționează un document: „s-a întâmplat moarte de om”¹⁴ pe teritoriul satului. Această întâmplare este un „*fact*” căruia legea țării îi atribuie anumite efecte juridice cu privire la responsabilitatea satului sau a proprietarului terenului.

Obligația satului este de a-l preda statului pe ucigaș. În acest scop el trebuie să cerceteze și să afle pe autorul omuciderii, să-l judece în instanța oamenilor buni și bătrâni, stabilindu-i vinovăția și să-l trimită legat organelor statului spre a fi sancționat. Cu privire la sancțiune, se aplică regulile comune privitoare la omucidere prevăzute în legea țării: pedeapsa cu moartea pentru ucigaș, despăgubirea familiei victimei, amenda față de stat pentru tulburarea ordinii publice. În acest caz¹⁵ satul nu are nici o răspundere în legătură cu prevenirea sau cu săvârșirea omuciderii respective (lipsă de vigilență). Culpă satului intervine numai în momentul când nu-l predă pe ucigaș, pentru că: nu-l cunoaște, refuză să-l caute, îl scapă după ce l-a descoperit¹⁶. În situația de nepredare a ucigașului satul răspunde ca și autorul omuciderii, dar numai față de familia victimei și față de stat în ceea ce privește *despăgubirea materială* și amenda. Aici este elementul comun, punctul de contact dintre *dușegubină* și infracțiunea de omor propriu-zisă, întrucât *dușegubina* este o infracțiune sui-generis, în legătură cu moartea de om, dar care nu implică și *vinovăția* pentru comiterea omorului.

Asemănarea dintre omucidere și dușegubină privitoare la răspunderea materială este rezultatul unei îndelungate practici juridice. În trecutul antic și feudal, în perioada relațiilor gentilice bazate pe rudenii de sânge, cazurile de omucidere se rezolvau pe calea răspunderii private, a răzbunării (talionului). Un progres se înregistrează prin apariția *compoziției*, o procedură prin care pedeapsa capitală a fost înlocuită cu o sancțiune materială. În cadrul asociațiilor de obști sătești (teritoriale) – forma de organizare politică a românilor până la întemeierea Principatelor – rezolvarea cazurilor de omucidere se făcea pe baza solidarității teritoriale a obștei (care a înlocuit relațiile gentilice), prin organele obștei: straja, gonitorii din urmă, tribunalul oamenilor buni și bătrâni. Obștea sancționa pe ucigaș prin pedepse cu moartea și conform regulilor *compoziției*, prin impunerea unei duble sancțiuni materiale: una în folosul familiei victimei (*Wehrgeld*) și cealaltă pentru comunitate, ca preț al restabilirii păcii în sânul comunității tulburate de fapta comisă (*fredum, pretium pacis*).

Întemeierea Țărilor Române a produs o schimbare în normele legii țării privitoare la omucidere, deoarece obștile sătești au ajuns sub autoritatea statului. De astă dată tulburarea păcii însemna atingerea ordinii publice a statului, astfel că statul ia asupra sa dreptul obștei de a sancționa omuciderea săvârșită pe hotarul satului, adică *dușegubina*. Prin aceasta procedura de sancționare a omuciderii este diferită în sate, față de restul teritoriului statului. În timp ce *dușegubina* este cercetată numai pe

LINGVISTICĂ

hotarul satului, omuciderea comisă în afara satelor este cercetată pe întregul teritoriu al statului, de către organele de stat. În cazul descoperirii ucigașului, desigur că se pot aplica normele privitoare la atenuarea sau agravarea sancțiunii, iar pentru nedescoperirea lui nimeni nu poartă vreo răspundere ca la *dușegubină*. Ca garant al ordinii publice statul mai introduce o inovație, în sensul că pune capăt practicii ca rudele celui ucis să ierte pe făptaș, căci – după cum arăta Dimitrie Cantemir¹⁷, „Domnul nu poate suferi ca în țara lui să trăiască ucigași”.

Pe lângă deosebirea – am putea spune – de ordin *teritorial*, mai sunt de reținut *intenția* criminală prezentă la omucidere, dar lipsind la *dușegubină*, precum și aspectul *material* al infracțiunii, constând dintr-o *acțiune* la omucidere, pe când la *dușegubină* este mai degrabă o *omisiune*, aceea de a nu preda pe autorul omuciderii. Numai satele răspundeau pentru omuciderile săvârșite pe hotarul lor, orașele, târgurile, ocoalele etc. nu aveau nici o răspundere pentru omuciderile de pe teritoriul lor și ai căror autori nu au fost descoperiți. Este o discrepanță în reglementarea juridică a infracțiunii de omucidere care defavoriza satele. Ea s-a petrecut prin modificarea legii țării de către conducerea politică a Principatelor, căci în locul *dreptului* de sancționare preluat de stat de la obștea satelor le-a impus acestora *obligația* de a preda pe ucigaș. În caz de omisiune se invocă tradiția conform căreia „despăgubirea o va da cine s-a hrănit pe acea ocină”, adică satul răspunde pentru hotarul său, iar proprietarul pentru terenul său pe care s-a găsit un om ucis¹⁸. Documentele arată că procedura privind *dușegubina* își are temeiul juridic în „Legea țării”, „Obiceiul pământului”, „Legea veche”¹⁹, după cum au susținut N. Iorga, P. P. Panaitescu, B. P. Hasdeu și Al. Gonța²⁰, și nu în dreptul bizantin, cum se afirmă în *Dicționarul instituțiilor feudale*²¹. De asemenea, deși termenul *ДУШЕГУБСТВО* se găsește în pravila lui Iaroslav²², aceasta nu înseamnă că însăși instituția *dușegubină* ar fi fost împrumutată de la ruși, cum susțin Șt. Berechet și I. Boldur²³, dată fiind incompatibilitatea dintre cele două sisteme de drept, rus și român, arătată de Al. I. Gonța²⁴. *Dușegubina* s-a aplicat atât în Țara Românească și Moldova, cât și în Ardeal²⁵.

Sanctiunea aplicată satului pentru nepredarea ucigașului consta în mod tradițional din vite mari – boi și vaci –, ceea ce dovedește vechimea acestei instituții, căci asemenea sancțiuni găsim și pentru alte instituții tot așa de străvechi ca: proba cu jurători, încălcarea hotarelor. Mai târziu însă, în loc de vite mari se dau și animale mai mici (oi) sau bunuri mișcătoare zise „averi”, „bucate”, dar numai în mod excepțional ocine. Documentele menționează ca o scuză pentru aceste sancțiuni târzii că „nu au aflat vite”²⁶, ca și cum ar fi o abatere de la sancțiunea tradițională. Oricum, cuantumul sancțiunii este foarte mare, sătenii o socotesc o „năpastă”²⁷, căci de multe ori ea întrece posibilitățile lor materiale, încât unele sate se răzlețesc și hotarul lor este confiscat²⁸. Din această cauză grija sătenilor nu mai pune accentul pe aspectul de „pierdere de suflet” al infracțiunii, ci pe sancțiunea acesteia, pe aspectul de

despăgubire materială. În loc să se refere la omul ucis și găsit pe teritoriul satului, documentele menționează: „a căzut satul Piscul într-o năpastă”, „a căzut o *dușegubină* pe satul Căinești” (nota 13). Aceasta semnifică schimbarea sensului juridic inițial, căci termenul juridic „*dușegubină*” nu mai denumește infracțiunea în întregul ei, ci se restrânge doar la sancțiunea sa. De aceea literatura juridică pare contradictorie, unii autori susținând că *dușegubina* este o *infracțiune* – N. Iorga, P. P. Panaitescu, I. C. Filitti, Al. I. Gonța²⁹ –, iar alții că *dușegubina* este o *pedeapsă*: D. Bogdan, I. Boldur, N. Grigoraș, Șt. Berechet, N. Stoicescu, Val. Costăchel, C. Obedeanu, precum și *Dicționarul de instituții feudale, Istoria dreptului românesc* (vol. I, 1970)³⁰. În realitate este vorba de etape diferite ale acestei instituții.

Schimbarea sensului *dușegubinei* de la *infracțiune* la *pedeapsă* este începutul unui lung proces de extindere a termenului „*dușegubină*” și la pedepsele altor infracțiuni. Mai întâi cu privire la omucidere. Am arătat mai sus deosebirea dintre infracțiunea de *dușegubină* și aceea de *omucidere* în ceea ce privește elementul intențional și cercetarea pe teritorii diferite. Este însă un element comun ambelor infracțiuni, anume *compoziția*. Fiind aceeași compoziție, adică aceeași pedeapsă, aceeași gloabă, denumirea „*dușegubină*” atât pentru infracțiunea respectivă cât și pentru infracțiunea acesteia, se ajunge ca *dușegubina* ca pedeapsă să se extindă și la omucidere. Dacă mai înainte se prevedea în documente *gloaba* atât pentru omucideri cât și pentru *dușegubine*, vedem că începe să se prevadă *dușegubina* ca pedeapsă în locul *globei* pentru omucideri. Astfel: „Fovrija dă o *dușegubină* pentru că a ucis un om; Ilea plătește *dușegubina* pentru tatăl său P. Ponici, care a ucis pe Andrică; popa Vârlan dă partea sa de ocină în contul *dușegubinei* fiilor săi care au ucis un om”³¹. În consecință se poate afirma că *dușegubina* a luat locul *globei*, nu că *gloaba* a devenit *dușegubină*³².

Procesul de extindere a *dușegubinei* ca pedeapsă continuă însă și pentru alte infracțiuni. Pasul următor este în legătură cu infracțiunea numită „*răpirea de fete*”, care se aseamănă mult cu omuciderea și *dușegubina* în ceea ce privește gravitatea, vechimea și compoziția. Răpirea de fete era cunoscută în antichitatea daco-romană. În dreptul roman răpirea se încadra în infracțiunea *furtum liberorum* (furtul de copii)³³, pentru care se prevedea pedeapsa cu moartea și confiscarea averii autorului raptului în folosul victimei, dacă aceasta nu accepta să se căsătorească cu el. Se socotea o „faptă mare”, adică gravă, deoarece răpirea era comisă cu violență, urmată de obicei și de viol: ea leza cinstea victimei și liberul consimțământ al ei la căsătorie.

La rândul său, biserica susținea aceeași pedeapsă pentru răpire. Pravilele prevedeau că „siluitorul se judecă și de biserică și de județul cel mirenesc...”; „Certarea răpitorilor este numai moartea... pierderea bucatelor... la fel și cei ce i-au sfătuit sau i-au dat ajutor”³⁴. Pe lângă pedeapsa județului mirenesc, biserica aplica și pedepse canonice, duhovnicești, chiar și anateme (Sinodul al VI-lea de la Trulla).

După întemeierea Țărilor Române, documentele încep să folosească, în legătură

LINGVISTICĂ

cu „răpirea de fete”, „dușegubina de fete”³⁵. Spre a explica această schimbare, unii autori – în special Al. I. Gonța³⁶ – identifică răpirea cu dușegubina, arătând că locuitorii satului moldovenesc au socotit ca pierderi de suflete omuciderea și legăturile sexuale comise cu violențe. Cu alte cuvinte, răpirea ar fi tot o „pierdere de suflet”, dar de natură „spirituală”. Totodată violatorul este socotit ca „dușman al lui Dumnezeu”. În realitate, însă, raptul cu violență, sechestrarea și violul nu au nimic „spiritual” și nici cu „pierderea de suflet” (adică a vieții). În limbajul juridic al legii țării răpitorul era denumit „tâlhar de fete”, asemenea autorului infracțiunii de tâlhărie – furtul la drumul mare –, o faptă tot așa de gravă ca și omuciderea și pedepsită ca și aceasta tot cu moartea (spânzurarea la locul comiterii). Deși uneori victima ierta aplicarea pedepsei cu moartea, răpitorul era totuși obligat să suporte despăgubirea materială prin confiscarea bunurilor sale în folosul victimei, adică aceeași compoziție ca și pentru omucidere și pentru infracțiunea de dușegubină. Prin urmare, denumirea „dușegubina de fete” este pedeapsa ce se dă pentru răpirea de fete; ea nu implică o infracțiune de „pierdere de suflet”. Este aici iarăși o extindere a înțelesului nou al dușegubinei ca pedeapsă a unei alte infracțiuni. Răpirea de fată – în documentele slave *Дивкои волоченле* – este *infracțiune*, iar „dușegubina de fată” este *pedeapsa* sa, compoziția fiind dată de răpitor. Susținerea că răpirea este o „pierdere de suflet spirituală” se bazează pe confuzia de a considera dușegubina de fete ca infracțiune, nu ca pedeapsă. În realitate, dușegubina de fete este pedeapsa pentru răpire. Pe când infracțiunea de „dușegubină” propriu-zisă este denumită ca atare fără nici un determinant, denumirea de „dușegubina de fete” are determinantul „de fete” care îi schimbă înțelesul prin legătura ce o face cu „răpirea de fete”. De altfel dușegubina de fete este ca și omuciderea – spre deosebire de dușegubină –, cercetată și urmărită pe întregul teritoriu al țării, nu este mărginită la hotarul satului ca la dușegubină, iar satul nu are nici o răspundere pentru răpire, așa cum este, de asemenea, cazul cu dușegubina propriu-zisă (adică fără determinant).

Procesul de extindere a dușegubinei cu sensul de pedeapsă continuă și pentru alte infracțiuni, care nu mai au nici o legătură cu înțelesul inițial de pierdere de suflet: nepăzirea graniței, stricarea hotarelor, tâlhărie, furt, rănire, lovituri, chiar cheltuieli de judecată sau redeschiderea unui proces judecat³⁷. Pentru aceste infracțiuni – mari și mici, cuantumul despăgubirii nu mai putea fi același *compositio (aestimatio homicidi)* ca la infracțiunile de dușegubină, omucidere și răpire de fete. El variază în raport cu gravitatea faptei și cu prejudiciul cauzat, iar plata lui nu mai pornește de la vite mari, ci tot mai des constă din bani. De aceea despăgubirile acestor infracțiuni au fost caracterizate în literatura juridică: taxe, tarife, pedepse pecuniare sau cu un termen general – „amendă”³⁸.

În timpul domniei lui Constantin Mavrocordat a fost reînnoită răspunderea solidară a satelor pentru dușegubină (pierdere de suflet) în ambele Principate, prin hrisoavele din 1741 și 1742. O mare extindere a termenului „dușegubină” se produce

în legătură cu faptele de încălcare a moralei publice, în cazul relațiilor sexuale ilicite comisie *pro fornicatione*³⁹. Ele s-au numit „dușegubini de muieri” sau „șugubini de muieri”, precum și „gloaba pântecului”. Spre deosebire de dușegubina de fete, la șugubina de muieri există consimțământul ambilor parteneri și de aceea se pedepseau împreună, femeile de obicei numai cu „plata ciubotelor”, pentru deplasarea dușegubinilor care încasau amenzile⁴⁰. Este adevărat că aceste infracțiuni în legătură cu încălcarea moralei au dat prilejul multor abuzuri din partea dușegubinarilor și de aceea „șugubina de muieri” a fost rău văzută de opinia publică, încât dușegubina a fost desființată de domnitorul Matei Ghica, în 1752, ca fiind „un rău și urât obicei”. Biserica a recomandat, la 18 septembrie 1814, ca în asemenea cazuri să se folosească sfaturi duhovnicești cu prilejul spovedaniei⁴¹.

Extinderea termenului „dușegubină” ca pedeapsă la un cerc atât de larg de infracțiuni a fost posibilă prin dispariția înțelesului său inițial de „pierdere de suflet”. N. Iorga a arătat că „dușegubina” s-a referit numai la „oamenii morți” (*Jadis pour les morts seulement*)⁴². Într-adevăr, în toate celelalte cazuri dușegubina este însoțită de un determinant: *dușegubină pentru omucidere*, *dușegubină pentru fete*, *dușegubină pentru muieri* etc. În urma dispoziției lui Matei Ghica din 1752 a dispărut expresia „dușegubină”, precum și unele din derivatele sale – ca *dușegubinar* –, dar a supraviețuit *șugubăț*, cu un înțeles diferit față de „pierderea de suflet”, anume: „glumeț, huligan, poznaș, primejdios, înșelător, amăgitor”. Tot așa, expresia „a da de șugubini” se păstrează cu sensul: a da de rușine, a se face de râs, de ocară⁴³. În consecință putem afirma că termenul *dușegubină* a parcurs o dublă evoluție, atât a formei sale lingvistice, cât și a conținutului său juridic. Pe plan lingvistic dușegubina părăsește înțelesul inițial de „pierdere de suflet”, iar pe plan juridic trece de la denumirea unei infracțiuni concrete (dușegubina) la o noțiune abstractă – devenită *casus generalis* – ca denumire a pedepsei pentru orice infracțiune, când termenul *dușegubină* este totodată însoțit de un determinant (dușegubina pentru omucidere, pentru fete etc.). Odată cu desființarea răspunderii penale colective a obștei sătești, înlocuită cu răspunderea individuală modernă, s-a desființat și infracțiunea respectivă și totodată a încetat și folosirea termenului de *dușegubină*, inclusiv în denumirea diverselor forme de pedeapsă.

Note

1. Emil Vârtosu, *Paleografia româno-cirilică*, București, Editura Științifică, 1969, p. 289, 279.
2. D R H – A – vol. I, nr. 273 – 1447, aug. 22 și vol. II, nr. 44 – 1454, dec. 8.
3. D R H – B – vol. II, nr. 40 – 1505 dec. 19; D R H – B – vol. V, nr. 126 – 1558 iulie 19; nr. 193 – 1560-1567 iulie 9; D R H – B – vol. XXIV, nr. 104 – 1630

LINGVISTICĂ

- (original în limba română); D R H – B – vol. XXVI, nr. 139 – 1635 (original în limba română); D. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, p. 52, 54, 108.
4. Gh. Ghibănescu, *Din traista cu vorbe, Desaga II*, ed. II, Iași, 1925, p. 88; *Glosar slavo-român*, în *Surete și izvoade*, vol. III, Iași, 1907, p. 90.
 5. Șt. Berechet, *Judecata la români până în secolul al XVIII-lea*, Chișinău, 1926, p. 97.
 6. B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, tom I, București, 1865, p. 164-170; *Columna lui Traian*, Anul IX, tom III, 1882, p.614-619.
 7. I. Rizescu, *Pravila ritorului Lucaci*, București, Edit.Acad.Rom., București, 1971, p.103, 104.
 8. N. Iorga, *Anciens documents de droit roumainin*, Paris-Bucarest, 1930, vol. I, nr. CLXXIII, p. 273.
 9. Pe lângă articolele lui B. P. Hasdeu, vezi:
Dicționarul Academiei Române, tom XI, partea I, 1978; Gh. Bolocan ș.a., *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*, București, 1980; G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi*, București, 1974.
 10. D E X, 1975, p. 287.
 11. D R H – A – vol. I, nr. 273 – 1447 aug. 22 – tradus: *omor*
D R H – A – vol.II, nr.134 – 1446 martie 13 – ДУшеГУБСТВО, tradus: *omor*
D R H – A – vol. II, nr. 220 – 1479 aug. 13 – ДУшеГУБСТВО, tradus: *omor*
 12. D R H – A – vol. II, nr. 146 – 1467, febr. 3 – глобу за душегубство: gloabă pentru omor.
 13. D R H – B – vol. IV, nr. 106: a căzut satul Piscul într-o dușegubină; D R H – B – vol. VII, nr. 162: s-a găsit un om mort, ucis, pe ocina lui Oprea din Rativoiești; D R H – B – vol. IV, nr. 144: a căzut acel loc într-o dușegubină; D R H – B – vol. XXIII, nr. 389: a căzut o dușegubină pe satul Căinești.
 14. D R H – B – vol. XIX, nr. 118 – 1575 iulie 11: o moarte de om pe poiana unui om dân hotarul satului Oglinzi; D R H – B – vol. III, nr. 194 – 1535 apr. 1: s-a întâmpnat moarte unui om pe acea ocină.
 15. D I R – A – XVI, vol. IV, p. 261 – 1599 iulie 13.
 16. T. Codrescu, *Uricariul*, XX, p. 27; DRHB-XXVI – 1630 mai 2; DRH-B – vol. V, nr. 203.
 17. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1961, p. 140.
 18. Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, vol. XXII, Iași, 1929, nr. 46: 1691, Ghenar 12.
 19. N. Iorga, *Anciens...*, vol. I, doc. CCX; D R H – B – XXV, nr. 25 și nr. 139 – 1635 sept. 30; Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, II, p.

- 603-604; D R H – B – XXV, nr. 294 – 1636 iulie 1.
20. N. Iorga, *Anciens...*, vol. I, p. 26, nr. CCXV: *jadis pour les morts seulement*; P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească*, Edit. Acad. Rom., 1964, p. 211 (doc.1431); B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică*, vol. III, București, 1869, p. 143; Al. I. Gonța, *Satul în Moldova medievală, Instituțiile*, București, 1986, p. 359.
 21. *Instituții feudale în țările române*, Dicționar, București, 1988, p. 117.
 22. *Правда русская*, vol. II, Moscova, 1947, p. 125.
 23. Șt. Berechet, *Judecata la români până în sec. XVIII*, Chișinău, 1926, p. 96, 97; I. Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol. I, Chișinău, 1937, p. 225-256.
 24. Al. I. Gonța, *Satul...*, p. 253
 25. Șt. Meteș, *Statutul Făgărașului, în Viața agrară și economică a românilor din Ardeal și Ungaria. Documente contemporane*, vol. I, București, 1921, p. 470.
 26. D R H – B – vol. III, nr. 323: „N-am găsit vite, le-am luat ocina”; DIR-B-XVI, vol. II, p. 175.
 27. T. Codrescu, *Uricariul*, XXIII, p. 19-20.
 28. D R H – B – vol. IV, nr. 106 – 1541 febr. 10; nr. 144 – 1543 iunie 19-20; vol. I, nr. 389.
 29. M. Costăchescu, *Documentele de la Ștefan cel Mare*, II, p. 288 (faptă).; Vezi B. P. Hasdeu (se vedea nota 20); P. P. Panaitescu, *Obștea...*, p. 211; N. Iorga, *Anciens...*, vol. I, p. 26; Al. Gonța, *Satul...*, p. 225, 359.
 30. I. N. Filitti, *Vechiul drept penal român*, în *Drept penal și știință penitenciară*, 1934, p. 31 (amendă); D. Bogdan, *Glosar...*, p. 54 (amendă); A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1927, p. 225; N. Grigoraș, *Principalele amenzi din Moldova în timpul orânduiri feudale*, în “Anuarul de istorie și arheologie”, VI, Iași, p. 560, 159-176; Șt Berechet, *Judecata...*, p.97; N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1968, p.202; *Viața feudală în Țara Românească și Moldova în sec. XV-XVII*, București, 1955, p. 101-102 (Valeria Costăchel); D E X, 1975, p. 180; *Instituții feudale*, p. 356; *Istoria dreptului românesc* (colectiv), 1980, București, p. 451; C. Obedeanu, *Originile dreptului penal în dreptul penal nescris*, în “Revista penală”, an. IV, nr. 1-3, 1926, p. 482.
 31. D R H – B – vol. IV, nr. 288: 1550 aprilie 19; XXIV, nr. 330 – 1634 iulie 15; DRH-B- vol. III, nr. 111, p. 89.
 32. I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, p. 204.
 33. Gaius, *Instituțiunile* (trad. Aurel Popescu), București, 1982:Comentariul III, nr. 199, p. 256, nota 18.
 34. *Carte românească de învățătură*, București, 1961, gl. 36; *Îndreptarea legii*, București, 1962, gl. 259, zac. 2, 4, 6.

LINGVISTICĂ

35. Al. I. Gonța, *Satul...*, p. 352; Șt. Meteș, *Statutul Făgărașului*, p. 470; DRH-A- vol. I, nr. 146 – 1467 febr. 3; DRH-B- vol. II, nr. 146, 220.
36. Al. I. Gonța, *Satul...*, p. 356.
37. D R H – B – vol. IV, nr. 203 (trecerea frauduloasă a graniței); XXVI, nr.139 – 1635 sept. 30 (stricarea hotarelor); D R H – B – vol. V, nr. 29; XXIII, nr. 390 – 1632 iunie 2; D R H – A – vol. II, nr. 146 – 1467 febr. 3; N. Iorga, *Anciens...*, vol. I, p. 264 (rănire); N. Grigoraș, *Principalele amenzi din Moldova în timpul orânduiri feudale* (secolele XV-XVIII, p. 163), în “Anuarul de istorie și arheologie”, Iași, VI (1969), p. 207 – tâlharul; p. 159 – cheltuieli de judecată; D R H – B – vol. XXVI, nr. 378 – 1636 sept. 9 (redeschiderea procesului în viitor).
38. N. Stoicescu, *Sfatul domnesc...*, p. 202; Șt. Berechet, *Judecata...*, p. 97; *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București., 1957, p. 101 (Valeria Costăchel); *Instituții feudale...*, p. 858; N. Grigoraș, *Principalele amenzi...*, p. 163; D E X, 1975, p. 180; *Istoria dreptului românesc* (1980), p. 451; I. C. Filitti, *Vechiul drept...*, p. 31; D. Bogdan, *Glosarul...*, p. 54.
39. Al. I. Gonța, *Satul...*, p. 359 (dușegubina pro fornicatione); D I R – A – veac XVII, p. 165 (fată însărcinată); p. 124 (adulter femeie măritată); D I R – B – veac XVIII, vol. V, p. 164 (copil din flori).
40. N. Iorga, *Anciens...*, vol. I, p. 283 – nr. CCXXIX = femeia plătea numai în ciubote.
41. V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom I, București, 1891, p. 58.
42. N. Iorga, *Anciens...*, vol. I, p. 26 (nr. CCXV).
43. D E X, 1975, p. 282.